

Summary

M.V.Kliepar

Forming of Valuable Orientations in the Process of a Professional Growth of Teachers-Musicians

The questions of forming of valuable orientations in the process of a professional growth of a teacher-musician are analyzed in the article.

Key words: *valuable orientations, teacher-musician, professional growth.*

Дата надходження статті: «12» вересня 2012 р.

УДК: 159.953.5-029:6

З.Я.КОВАЛЬЧУК,

*кандидат психологічних наук, доцент
(м.Львів)*

Психолого-технологічні особливості процесу оптимізації навчання

У статті автор розкриває деякі психолого-технологічні аспекти оптимізації навчання. Вказує, що вони покликані створювати оптимальні умови для розв'язання практичних завдань і є процесом комплексного впливу на особистість студента. Використання інноваційних технологій навчання, на думку автора, вимагає такої організації педагогічного процесу, де головним стає не формальне засвоєння знань, умінь і навичок, а пошук варіантів розв'язання проблем, аналіз альтернатив.

Ключові слова: *науково-педагогічний працівник, студент, педагогічна майстерність, оптимізація навчання, педагогічна технологія, методика, дидактика, інноваційна діяльність.*

Постановка проблеми у загальному вигляді... Педагогічний процес – це складна система різних видів діяльності педагога і студентів, яка передбачає визначення мети, змісту навчання і виховання, організацію та матеріально-технічне забезпечення, створення необхідного соціально-психологічного клімату тощо. Специфіка педагогічного процесу, його структура і зміст вимагають діяльності педагога-майстра, який реалізує на практиці функції розвитку, навчання й виховання людей.

На наш погляд, сучасна діяльність педагогів має бути різноманітною, варіативною, такою, що враховує потреби і можливості студента; гнучкою, адаптивною, здатною реагувати на зміни в освітньому просторі; неповторною, особливою, творчою – за характером, спрямованою на самореалізацію та саморозвиток особистості.

Нині особливої актуальності набуває професійна майстерність викладача, уміння тонко інструментувати вплив на особистість і будувати його як психологічно обґрунтований акт. Вирішальною умовою ефективності процесу навчання студентів є застосування необхідних психолого-педагогічних методів і прийомів.

Педагогічна майстерність включає основні підсистеми: психолого-педагогічна технологія, педагогічна творчість, психолого-педагогічна культура, знання предмета, психолого-педагогічний стиль.

Формулювання цілей статті... **Метою** нашої статті є розкрити сутність однієї зі складових педагогічної майстерності – психолого-технологічних аспектів процесу оптимізації навчання.

Аналіз досліджень і публікацій та виклад основного матеріалу... Для педагогів ринкової системи освіти І.Підласий пропонує розуміти технологію виховання і навчання як «комплексний психолого-педагогічний вплив, що дозволяє одержати педагогічний продукт заданої кількості та якості відповідно до запрограмованих витрат часу, сил і засобів» [12, с.21]. Науково-педагогічний працівник повинен перетворитися на педагога-технолога, а студент – стати активним учасником процесу навчання. Методична майстерність сучасного педагога має розвиватися «не через забезпечення його великою кількістю готових рецептурних посібників і широке використання готових поурочних розробок. Йому потрібні передусім фундаментальні знання з базового предмета, висока загальна культура і ґрунтовна дидактична компетентність» [12, с.44].

У сучасній педагогічній літературі досі не існує єдиних, вичерпних визначень понять «освітні», «педагогічні» технології. Деякі дослідники [11, с.24] нараховують близько 300 трактувань цих термінів, що різняться за змістом. Одні науковці під терміном «технологія» розуміють управління педагогічними процесами, інші – способи організації діяльності учнів, різноманітні методи і прийоми досягнення педагогом навчальної мети.

А.Нісімчук, О.Падалка, О.Шпак під технологією навчання розуміють сукупність методико-організаційних дій, спрямованих на оптимізацію процесу навчання шляхом раціонального використання в цьому процесі сучасних технічних засобів та дидактичних матеріалів, включаючи комп'ютери [11].

О.Пехота, аналізуючи певний досвід, пропонує розглядати «технологію навчання» і «технологію в навчанні». Технологію навчання він пов'язує з розробкою оптимальних методик викладання, а технології в навчанні – з використанням різноманітних дидактичних засобів [13].

Педагогічна технологія відповідає на запитання: як, у який спосіб (методами, прийомами, засобами) досягти поставленої педагогічної мети, установлюючи порядок використання різних моделей навчання.

Так, В.Беспалько визначає педагогічну технологію як систематичне та послідовне втілення на практиці заздалегідь спроектованого педагогічного процесу [4, с.16]. Технологія навчання відображає шлях засвоєння конкретного навчального матеріалу в межах педагогічної технології. Деякі дослідники називають її ще й дидактичною технологією [11].

П.Гусак технологію навчання розглядає як науково обґрунтовану організацію навчально-пізнавальної діяльності студентів у структурі певної педагогічної системи. Автор стверджує, що технологія визначає спосіб реалізації змісту освіти, який передбачений навчальними програмами, системою методів, форм і засобів навчання з позицій ефективного забезпечення діагностичних цілей.

Важливим для нашого дослідження є аналіз визначених П.Гусаком вихідних психолого-педагогічних позицій технології диференційованого навчання: визнання особистості студента як центральної фігури навчального процесу; урахування індивідуально-типологічних особливостей студентів в організації навчального процесу; оптимальне поєднання індивідуального характеру засвоєння знань з колективною організацією навчальної діяльності студентів; варіативність цілей і змісту навчання, способів діяльності, організаційних форм та засобів навчання; свобода і самостійність студентів у виборі власної траєкторії навчання; систематичний зворотній зв'язок, побудований на засадах об'єктивності оцінювання знань і умінь студентів; завершеність навчання, що зумовлюється структуруванням змісту навчального матеріалу та повним засвоєнням кожної його структурної одиниці; організаційно-методичне забезпечення навчального процесу на основі врахування механізмів управління; стимулювання позитивної мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів і викладачів.

Аналіз зазначених позицій дозволяє нам здійснити дослідницьку діяльність у процесі навчання студентів, оцінити результати втілення конкретної технології у педагогічний процес, побачити перспективу роботи щодо застосування методики оптимізації у вищому навчальному закладі.

Незважаючи на різні підходи до пояснення суті та змісту педагогічної технології, вона покликана створювати оптимальні умови для розв'язання практичних завдань і є процесом комплексного впливу на особистість.

Використання інноваційних технологій навчання вимагає такої організації педагогічного процесу, де головним стає не формальне засвоєння знань, умінь і навичок, а пошук варіантів розв'язання проблем, аналіз альтернатив. Розв'язання цих проблем потребує впровадження оптимальних засобів та активних методів навчання у процес підготовки майбутніх фахівців, що дозволяє підвищити активність і творчість усіх учасників процесу навчання, найбільш повно реалізувати власні потенційні можливості, розвиває здібності спілкування з іншими людьми у різних ситуаціях.

В інноваційній діяльності педагогів вищих навчальних закладів надано перевагу особистісно орієнтовній технології; технології критичного мислення як основі розвитку особистості; блочно-модульним, модульно-рейтинговим, кредитно-модульним технологіям, які сприяють розвитку творчих здібностей та умінь майбутнього фахівця. В управлінській діяльності відпрацьовують такі інноваційні технології: інформаційні технології з використанням комп'ютерів; нетрадиційні технології управління педагогічним колективом; особистісно орієнтовні технології управління науково-методичною діяльністю викладачів; моніторинги в управлінській діяльності [13].

Існує величезна кількість засобів навчання, тому перед педагогом постає питання добору та конструювання засобів в інтересах підвищення якості педагогічного процесу. Успіх упровадження сучасних засобів навчання залежить саме від того, як викладач може розібратись у створеній ситуації, поєднати всі можливі нюанси, створити методологічну, психологічну та наукову базу для роботи студентів у нових умовах. Упровадження чогось нового – це експеримент, результати якого залежать переважно від особистості викладача. Від нього залежить, наскільки швидко та інтенсивно зростає роль студента як суб'єкта навчання. Викладач покликаний бути терпимим до думок інших, задовольняти їх активність, вірити в можливість кожного студента [7; 11; 12; 13].

При цьому слід орієнтуватися на цілеспрямоване тренування студентів у процесі навчання, яке ґрунтується на використанні спеціальних вправ; упровадження системи послідовного поетапного формування активності, коли репродуктивні дії планомірно змінюються пошуковими, відкриваючи шлях до творчості.

Отже, під час діяльності педагога слід урахувувати проблеми, розгляд яких можливий у результаті вирішення таких наукових завдань: визначення раціональних шляхів і засобів, спрямованих на підвищення якості та ефективності навчання; вибір змісту навчального предмету та дидактична переробка тих наукових знань, які обираються для вивчення.

На наш погляд, джерела та структуру технології оптимізації навчання можна представити у вигляді схеми, що відображено на рис.1.

Основними джерелами навчальної технології є відповідно наука, дидактика, модель спеціаліста, накопичений досвід. Далі в схемі розташовані компоненти дидактичної системи, які відповідають на запитання «Що вчити?» (зміст) і «Як учити?» (методи, форми і засоби навчання). При конструюванні навчального предмета та його методики викладання матеріал науки має бути дидактично оброблений згідно з принципами добору навчального матеріалу. Під час добору матеріалу слід враховувати зв'язок теорії з практикою, системність, доступність, диференційованість, принцип відповідності змісту освіти рівню розвитку науки, техніки, вимогам сучасного виробництва, взаємозв'язок навчального матеріалу.

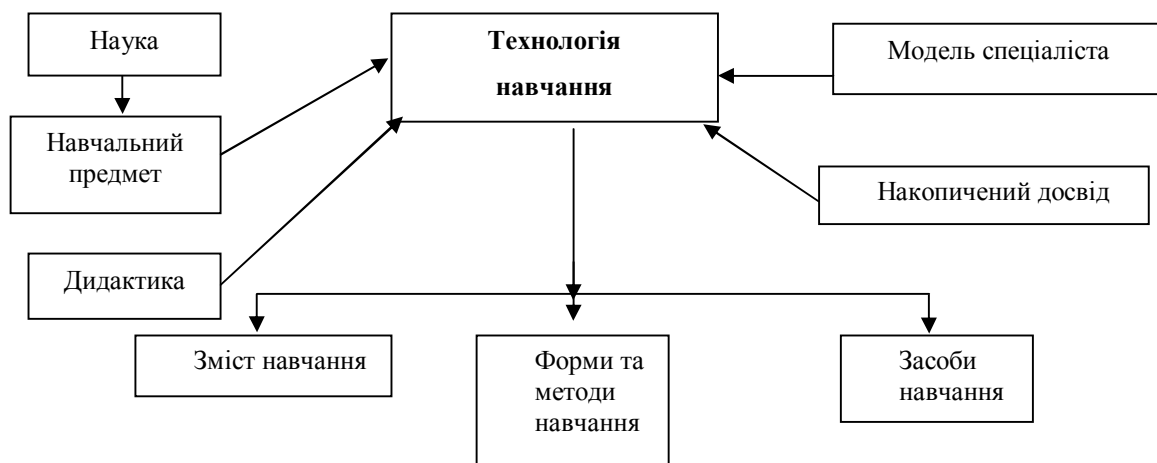

Рис.1. Джерела і структура технології оптимізації навчання

Як було зазначено раніше, компонентом технології є методика, отже, методика навчального предмета є засобом реалізації відповідного наукового змісту, яка використовує елементи дидактичної системи (форми, методи, прийоми, засоби) й успішно розвивається під впливом дидактики та відповідної науки.

Одним із основних завдань системи закладів освіти є підготовка спеціаліста, здатного до безперервного самовдосконалення. Виконання цього педагогічного завдання залежить від організації оптимальної роботи, яка впливає на зближення процесу навчання з реальними умовами майбутньої діяльності. Ця робота передбачає високу професійність педагога й активність, ініціативу й наполегливість студентів у здобутті знань.

Однак, існує чимало проблем, які заважають створенню діалогічного спілкування на занятті. Розв'язувати ці проблеми можна за допомогою використання оптимальних засобів навчання. О.Чорноморова у своїх працях зазначає, що викладач у процесі навчання впливає на учнів системою засобів навчальної інформації.

Ще одним із важливих аспектів впровадження технології оптимізації навчання є питання працездатності студентів на заняттях. Взаємодія, взаємозалежність і взаємообумовленість оптимізації працездатності і пізнавальної активності виражені в моментах: по-перше, оптимізація навчального процесу завжди спрямована на засвоєння нових знань, а пізнавальна активність має місце і під час засвоєння знань, і під час їх відтворення, закріплення; по-друге, оптимізація співвідноситься з творчими здібностями як родові і видові поняття, але формування цих двох якостей можливе лише в процесі активної інтелектуальної діяльності. Психологи відзначають, що оптимізація працездатності особистості дає можливість кожному пізнати радість успіху в навчанні [1; 2; 5].

Чинник «відсутності причини, що спонукає студента до подальшого вдосконалення знань, умінь та навичок» тобто, відсутності стимулів і позитивних мотивів у процесі навчання – об'єктивні

труднощі наступного етапу навчання. Уникнути цих труднощів, на думку І.Зімньої, можливо тільки створюючи нові навчальні психолого-педагогічні системи, які розвивають у заданому напрямку природні задатки особистості [7].

До причин, які викликають невстигання, З.Калмикова відносить також втому [8, с.167]. З поняття «втома» як психофізичного стану, який викликаний роботою, випливає, що необхідно провести різку межу між втомою і перевтомою. Втома є наслідком будь-якої праці, і являє собою нормальне явище [там само, с.168]. Щоб втома не переростала в перевтому, навчання, на думку З.Калмикової, має відповідати і за тривалістю, і за інтенсивністю силам учнів, і своєчасно чергуватися з відпочинком, який здатний відновити втрачені сили [8, с.167].

Зіткнувшись із першими такими труднощами, не отримавши вчасно допомоги, студенти перестають розуміти матеріал. На перших стадіях це мало помітно. Але з часом завдання ускладнюються, кожне з них потребує дедалі більшого часу та зусиль.

Чимало своїх прихильників має так звана «емоційна теорія». Згідно з нею втому спричиняють одноманітність трудових процесів, монотонність роботи. Досить поширена й думка, що джерелом втоми є внутрішній конфлікт особи між небажанням працювати і спонуканням до роботи. Тому для багатьох студентів починаються роки нудного відсиджування занять або відвертого зубріння.

До причин зниження працездатності Є.Клімов зараховує: занадто велике перевантаження занять у вищих навчальних закладах; невміння багатьох викладачів спілкуватися з дітьми, виховувати їх, правильно робити зауваження; перевтому студента, причиною якої є неправильне чергування занять у розкладі та завдань на занятті [9, с. 456].

Отже, організація і методика занять страждають істотними недоліками. Теорія і методика занять тривалий час розроблялися в одному напрямі: як забезпечити студентів певною сумою знань. Проблеми оптимізації навчального процесу й застосування одержаних знань на практиці відсувалися на останній план. Така позиція щодо організації навчального процесу не могла не вплинути на зниження працездатності студентів. Працездатність на заняттях знижується, оскільки:

1. Насаджується неприпустима трафаретність у побудові занять, яка гальмує підвищення якості навчання. Так, дослідження С.Сисоева показали, що відсутність на занятті опитування нерідко розглядається як порушення правил дидактики. У багатьох викладачів опитування займає на занятті до 90% (!) відсотків часу, тоді як навчальна роль його переважно незначна, оскільки більшість студентів перебуває у пасивному стані.

2. Мають місце недоліки, притаманні етапу закріплення знань на занятті. Якщо додати до цього, що на переважній частині занять одні і ті ж запитання формулюються по 3-4 рази (при поясненні нового матеріалу на лекції, при його закріпленні, при виконанні домашнього завдання), то характер проведення заняття набуває ще більшої формальності.

3. Студенти перевантажуються домашніми завданнями. За даними В.Сквирського, на повноцінне виконання усіх домашніх завдань студент витрачає 6-7 годин на день.

4. Незадовільна організація самостійної роботи студентів безпосередньо на самому занятті, яка нерідко обмежується переказом лекційного матеріалу і відповідями за раніше пройденим матеріалом.

Причини, обумовлені недоліками в діяльності науково-педагогічних працівників, поділяються Ю.Бабанським на: недоліки дидактичного впливу, враховуючи недоліки навчально-методичної й матеріальної бази вузу: недосконалість навчальних планів, програм, підручників, відсутність лабораторного обладнання; недоліки, породжені недосконалістю виховних впливів викладачів та студентського колективу [3, с.55].

В сучасній дидактиці обґрунтована система способів оптимізації навчального процесу, яка побудована на логіці послідовного вибору найкращих варіантів всіх основних компонентів навчання – його завдань, змісту методів, засобів, форм організації і аналізу його результатів.

Оптимізація, на думку Н.Кузьміної, несумісна з формалізмом і шаблоном у побудові навчального процесу. Вона спрямована проти піднесення в абсолют будь-яких методів навчання або окремих форм організації навчання. Вона вимагає системного підходу, врахування конкретних умов і обставин, а також дотримання міри при прийнятті педагогічних рішень. Н.Кузьміна показала на конкретному прикладі вибору методів навчання шляхи реалізації цих основних методологічних положень оптимізації.

Для того, щоб знайти оптимальне рішення щодо вибору методів навчання, на думку Н.Кузьміної, необхідно врахувати такі педагогічні умови: закономірності і принципи навчання в сучасній вищій школі; мету і завдання навчання на даному етапі; особливості змісту навчального матеріалу; навчальні можливості студентів даної групи; умови для навчання, створені у вузі; методичні можливості самого науково-педагогічного працівника [11, с.58].

Отже, головне завдання науково-педагогічного працівника, з точки зору оптимізації процесу навчання, полягає у тому, щоб навчити студентів учитися, тобто з пасивних виконавців указівок викладача перетворити студентів в активних суб'єктів власного навчання; сприяти створенню ситуацій успіху, умов для самовираження і самореалізації; сприяти успішній діяльності студентів у процесі навчання як на заняттях, так і в позааудиторній роботі.

Висновки... Таким чином, щоб успішно реалізувати ці педагогічні вимоги, науково-педагогічний працівник мусить знати всі основні методи, котрі застосовуються в сучасній вищій школі, знати можливості цих методів у розв'язанні основних завдань освіти й розвитку студентів. Тільки одночасне підвищення результативності навчання і раціональне витрачання часу студентів і викладачів приведе до оптимізації процесу навчання.

Подальше дослідження цієї проблеми вбачаємо у науковому обґрунтуванні проблеми педагогічної творчості, культури та педагогічного стилю.

Список використаних джерел і літератури:

1. Амосов Н. М. Здоровье и счастье ребенка / Н. М. Амосов // Знание. Серия «Педагогический факультет». – 1979. – №12. – 96 с.
2. Ананьев Б. Г. Психология чувственного познания / Б. Г. Ананьев. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1960. – 488 с.
3. Бабанский Ю. К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований / Ю. К. Бабанский. – М. : Педагогика, 1982. – 192 с.
4. Беспалько В. П. Системно-методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса подготовки специалистов / Беспалько В. П., Татур Ю. Г. – М. : Высш. шк., 1989. – 143 с.
5. Бодалев А. А. Восприятие и понимание человека человеком / А. А. Бодалев. – М. : Изд-во МГУ, 1982. – 199с.
6. Гончарук П. А. Психология навчання / П. А. Гончарук. – К. : Вища школа. Вид-во при КДУ, 1985. – 143 с.
7. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учеб. для вузов / И. А. Зимняя. – [изд. второе, доп., испр. и перераб.]. – М. : Издательская корпорация «Логос», 1999. – 384 с.
8. Калмыкова З. И. Продуктивное мышление как основа обучаемости / З. И. Калмыкова. – М. : Педагогика, 1981. – 200 с.
9. Климов Е. А. Общая психология. Общеобразовательный курс : учеб. пособие для вузов / Е. А. Климов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 511 с.
10. Кузьмина Н. В. Формирование педагогических способностей / Н. В. Кузьмина. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1961. – 98 с.
11. Нісімчук А. С. Сучасні педагогічні технології : навч. посіб. / Нісімчук А. С., Падалка О. С., Шпак О. Т. – К. : Видавничий центр «Просвіта» ; Пошуково-видавниче агентство «Книга Пам'яті України», 2000. – 368 с.
12. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології : інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / І. П. Підласий. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2004. – 616 с.
13. Пехота Е. Н. Индивидуализация профессионально-педагогической подготовки учителя : [моногр.] / Е. Н. Пехота ; под. общ. ред. И. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 1997. – 281 с.

Анотація

З.Я.Ковальчук

Психолого-технологические основы процесса оптимизации обучения

В статье автор раскрывает некоторые психолого-технологические аспекты оптимизации обучения. Указывает, что они призваны создавать оптимальные условия для решения практических задач и является процессом комплексного воздействия на личность студента. Использование инновационных технологий обучения, по мнению автора, требует такой организации педагогического процесса, где главным становится не формальное усвоение знаний, умений и навыков, а поиск вариантов решения проблем, анализ альтернатив.

Ключевые слова: *научно-педагогический работник, студент, педагогическое мастерство, оптимизация обучения, педагогическая технология, методика, дидактика, инновационная деятельность.*

Summary

Z.Ya.Koval'chuk

Psychological and Technological Bases of the Process of Learning Optimization

Psychological and technological features of the process of study optimization are revealed by the author of the article. It is indicated that they are designed to create optimal conditions for the solution of practical problems and is a process of complex influence onto the personality of the student. Using innovative learning technologies, to the author's opinion, requires such an organization of the pedagogical process, where the main isn't formal mastering of knowledge and skills, but the search of options for solving problems, analyzing of the alternatives.

Key words: *teaching staff, student, teaching skills, optimization of training, educational technology, methodology, didactics, innovative activity.*

Дата надходження статті: «1» жовтня 2012 р.